Szávai János

Pacsirta és a Gésák

Gurovnak, a Jaltában családja nélkül nyaraló negyvenes szoknyavadásznak minden nehézség nélkül sikerül elcsábítania Annát, a kutyás hölgyet. Anna alig húsz éves, férjnél van, de nem szereti a férjét, a lakájembert (lakajszkij cselovjek). Szégyelli magát, hogy engedett, azt hiszi, a férfi meg fogja vetni érte. De a kapcsolat folytatódik, míg Jaltában vannak, sétálnak, csodálják a tengert, lesik az este érkező hajót, csodálják az évmilliók óta változatlan tájat. Aztán Anna elutazik, haza a férjéhez Sz. kisvárosba, Gurov pedig Moszkvába indul, ahol várja a felesége, várják a gyerekei.

Itt következik a váratlan fordulat: Gurov, akinek a tengerparti kaland csak egy a sok közül, újra látni akarja Annát. Sz.-be utazik, de fogalma sincs, hogyan közelíthetné meg Annát. Aztán megtudja, hogy a színházban premierre készülnek. Aznap este lesz a *Gésák* bemutatója.

Csehov novellája 1899-ben íródott. Feltételezhetjük tehát, hogy a történet 1898-ban játszódik, vagyis ugyanabban az évben, amikor Kosztolányi *Pacsirtá*ja, amelynek centrumában egy színházi látogatás áll: Vajkay Ákos és felesége a sárszegi színházban egy operettet néznek meg, a *Gésák*at. Ugyanazt a darabot, amely – a Sárszeghez valószínűleg hasonló méretű oroszországi Sz.-ben – alkalmat kínál Gurovnak, hogy viszontláthassa Annát.

Operett. Épp abban a pillanatban, amikor Gurov – életében először – komolyan készül venni egy kapcsolatot, amikor Anna, nem törődve környezetével, megígéri a férfinak, hogy elmegy hozzá Moszkvába. Csehov megelégszik a jelzéssel, Kosztolányi hosszabban beszél a *Gésák* sárszegi előadásáról, s a darabnak a Vajkay házaspárra tett hatásáról.

Sidney Jones operettjét, *The Geisha story of a tea house,* amelynek szövegét Owen Hall írta, 1896-ban mutatták be Londonban, a Daly's Theatre-ban. Rá egy évre már nem csak Pesten, Beregszászon is műsorra tűzték, a *Gésá*kban debütált Fedák Sári. Két évvel a bemutató után tehát már Sárszeg és Sz. következett.

A sárszegi közönség lélekzetvisszafojtva figyeli Mimóza és az angol sorhajóhadnagy nagy szerelmi jelenetét, „mintegy tanulva tőlük, akár az iskolában levő diákok, arra gondoltak, hogy hasonló körülmények között majd ők is így fognak cselekedni." Tudják mind,

hogy „Mimóza foglalkozása a szerelem, mely japán fölfogás szerint nem megbecstelenítő, kenyérkeresete az, hogy áruba bocsátja a testét.”

*

Vajkayék azért tudnak színházba menni, mert lányuk, a rajtuk zsarnokoskodó csúf vénlány, egy hétre rokonlátogatásra utazott. Keresztnevét nem tudjuk, csak a becenevét: Pacsirta. „Ők nevezték el így régen, Pacsirtának, nagyon régen, mikor még énekelt. Azóta a név rajta ragadt és viselte, mint kinőtt gyerekkorát.”

Kosztolányi regényének egyik lehetséges értelmezése a szereplők és a zene kapcsolatából olvasható ki. A pacsirta énekesmadár, a közfelfogás szerint az énekesmadarak közül az egyik legszebben daloló. Erről beszél például Shelley verse: *Egy mezei pacsirtához.* A magyar pacsirták, rengeteg van belőlük, többnyire Dél-Európában telelnek át, de előfordul, hogy télre is Magyarországon maradnak. A klímaváltozással bizonyosan egyre inkább tölthetik nálunk a telet.

Pacsirta, a Vajkay-lány tehát hajdanában énekelt, de már régóta nem énekel. Ákos, a nyugdíjas levéltáros apa, arra használja föl szabadságát, hogy szívvel-lélekkel átadja magát az operettnek. Egy pillanatra a magyar nóta is szóba jön, de végül az operett mindent visz. A tizedik fejezetben, még Pacsirta hazaérkezése előtt, „anya”, született Bozsó Antónia, felnyitja az évtizedek óta nem szolgált zongora fedelét. Zongorázik. Előbb egy dalt: Hullámzó Balaton tetején. Azután kottákat keres, s nekifog, mint a szöveg mondja, Beethoven első zongoraszonátájának. Először nehezen megy, de kitart makacsul, s lassan belejön.

Beethoven első zongoraszonátája az opus 2. f-moll szonáta, melynek eljátszása komoly technikai képzettséget kíván. Anya, mint olvassuk, utoljára húsz éves korában játszotta. Nem csoda, hogy nehézségei vannak, imponáló, hogy leküzdi a nehézségeket.

Vagyis anya találkozik a művészettel. A Művészettel. Ákos hazaérkezik, részeg. Másnap megjön Pacsirta is, a szülői kiruccanásoknak vége, helyreáll a régi rend, a zenétlen. Nincsen többé sem operett, sem Beethoven.

És Pacsirta? akinek nem tudjuk a nevét? Kosztolányi nem sokkal a regény után lát neki a *Rómeó és Júlia* fordításának. A tragédia harmadik felvonásának ötödik jelenetében madárfütty figyelmezteti Rómeót, hogy indulnia kell, veszélyben az élete, nem maradhat tovább Júliával. Fülemüle szólt volna, az éji madár? Vagyis várhat még? Ezt bizonygatja Júlia. Vagy mégis az új nap kezdetét jelző pacsirta? Jelezve, hogy

menekülnie kell? A fülemüle az eredetiben is szebb nevet visel – nightingale –, mint a másik madár, angolul *lark*. „It is the lark that sings so out of tone", mondja Rómeó. A madár neve – *lark* – keményen szól, nem úgy mint a lágy, s ennélfogva vonzóbb nightingale. Shakespeare-nél a pacsirta „hangnemen kívül énekel", mondhatnánk: hamisan. Kosztolányi fordítása jóval messzebb megy, nem kíméli a madarat, szövege sokkal kellemetlenebbül recseg, mint az eredeti. Az ő pacsirtája „rikácsol". Mintha regényének Pacsirtájára gondolt volna, amikor mondatát megfogalmazta.